

بقعه حضرت امامزاده یعقوب علییه السلام در صائین قلعه اهر

مهدی بختیاری^۱

چکیده:

حضرت امامزاده یعقوب علیه السلام از اولاد بلا واسطه حضرت موسی بن جعفر علیه السلام می باشد. بقعه آن حضرت در استان زنجان و در شهر «صائین قلعه» قرار دارد و به جهت شخصیت مذهبی، اجتماعی و سیاسی این امامزاده، مورد توجه و استقبال اهالی استان می باشد و شاهد حضور انبوه زوآر از نقاط مختلف ایران می باشد. در این مقاله سعی گردیده، ضمن معرفی این امامزاده و گزارشی از جنگ های وی، مرقد و مزار وی را از لحاظ هنر و معماری مورد بررسی و مطالعه قرار دهیم.

کلید واژگان:

امامزاده یعقوب علیه السلام، امامزاده یحیی علیه السلام، صائین قلعه، اهر، بقعه.

موقعیت جغرافیایی شهر صائین

قلعه

صائین قلعه یکی از شهرهای بخش مرکزی شهرستان ابهر در استان زنجان می باشد و در ۴۹ درجه ۴ دقیقه طول شرقی از نصف النهار مبدا و ۳۶ درجه ۱۸ دقیقه عرض شمالی از خط استوا و در فاصله ۲۵ کیلومتری شهر ابهر و ۶۵ کیلومتری شهر زنجان واقع شده است.

پیشینه تاریخی صائین قلعه

این شهر دارای تاریخ کهن می باشد. قبل از حمله مغول قهود نام داشته و مغولان آن را صائین قلعه نامیدند.

حمداله مستوفی در «نزهة القلوب» آورده است. «دیه قهود که مغولان آن را صائین قلعه می خوانند ام القرای آنجاست و اکنون به سبب همسایگی با سلطانیه، موضع آبادانی می شود و ولایت سردسیر است و چون بر جاده علم واقع شده، اخراجات بسیار دارند و از حقوق دیوانی معاف است.»^۲

در ذکر مسافات، از سلطانیه تا ری چهل و هفت فرسنگ است و از

مقدمه

امامزادگان هر شهر و روستایی، نمایشگاهی است بزرگ از هنر، ابتکار، سلیقه، ایمان و اعتقاد و عواطف پاک هزاران هزار معمار، خطاط، کاشیکار، نقاش و ...

در بعضی موارد صحن و سرا، گنبد و مناره، ضریح و رواق یک امامزاده، از دیدنی ترین آثار و بناها، مایه‌ی شکوه و جلال آن شهر و در عین حال بی نظیر و بی مانند است و اجتماع مردم در آن صحن و سرا از بزرگ ترین اجتماع آن شهر و دیار می باشد و با صفا ترین دل‌ها و شیفته ترین قلب‌ها در آن اجتماع‌های بزرگ گرد هم می آیند و پاک ترین زمزمه‌ها و عمیق ترین ناله‌ها و پر سوزترین مناجات را در جوار آن امامزاده، سر می دهند و به پرستش حق و انس با اولیای او می پردازند.

امامزاده یعقوب صائین قلعه در استان زنجان یکی از این امامزادگان می باشد که پذیرای هزاران زائر می باشد.

سلطانیه تا صائین قلعه پنج فرسنگ می‌باشد. از ابهر تا صائین قلعه چهار فرسنگ است.^۳

لسترنج در کتاب خود آورده است: «سرراه ابهر، پنج فرسخی مشرق سلطانیه، قریه قهود واقع است که مغول‌ها آن را صائین قلعه می‌نامند و هنوز این محل به نام صاین وجود دارد و آن را باتوخان هم می‌گویند. (باتوخان اسم نواده چنگیز است). قلعه مرتفع سر جهان برفراز قله کوهی در نیمه راه صائین قلعه و سلطانیه واقع و تا سلطانیه پنج فرسخی فاصله داشت و از فراز آن کوه بر جلگه بزرگی که از سمت مشرق تا ابهر و قزوین امتداد داشت مشرف بود.^۴

در تاریخ جغرافیای رزم آرا آمده است: «صائین قلعه جزو دهستان ابهر رود، بخش ابهر، شهرستان زنجان جلگه سردسیر بوده و تمامی اهالی آن شیعه مذهب‌اند. زبانشان ترکی و به فارسی آشنا می‌باشند.»

نام صائین قلعه به صورت گوناگون در تواریخ آمده از جمله: «صاین»،

«صائین قلعه»، «صائین دژ»، «قهود»، «قهودرود» و «سان قالا».

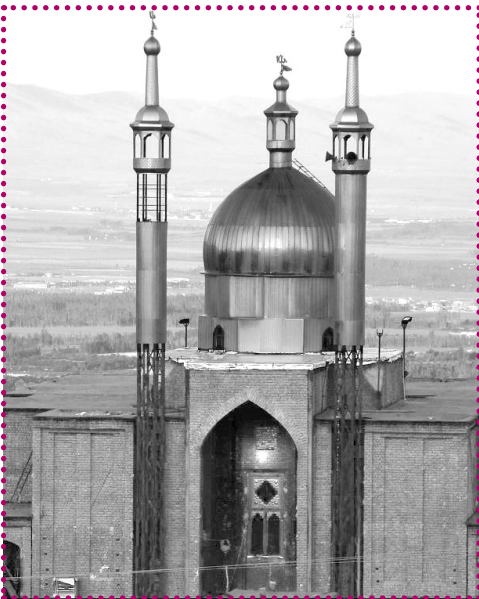
با توجه به موقعیت منطقه‌ای شهر که در کنار و مرکز بزرگ تمدن تاریخی نظیر شهر سلطانیه قرار گرفته است، از لحاظ تاریخی دارای قدمت طولانی بوده و وجود امامزاده یعقوب، امامزاده یحیی در مرکز شهر اسناد زنده این ادعا هستند. امامزاده یعقوب علیه السلام صائین قلعه در سه کیلومتری سمت جنوبی شهر، در بالای یک تپه طبیعی قرار گرفته است.

شجره طیبه امامزاده یعقوب علیه السلام

در رابطه با شجره نامه آن حضرت اختلاف نظر وجود دارد. در کتاب «کنز الانساب» برای امام موسی بن جعفر علیه السلام، سی و نه فرزند نوشته‌اند: رضا، حسین، فضل اله، علی، حسن، احمد، محسن، شرادین، عبدالله، عقیل، طیب، محمد، ناصر، حمزه، محمود، سام، لام، زید النار، یعقوب، جعفر، باقر، الیاس، عباس، نوح، عمران، ادنان، صالح، عون، سالم، سلیم، ذکریا، شعیب، یحیی، اسماعیل، ابراهیم، یوسف، عبیداله،

ساختمان قدیمی امام زاده

ساختمان فعلی

هارون، و عبدالرحمن؛ بنابراین احتمال دارد امامزاده یعقوب علیه السلام بلافاصله از اولاد موسی بن جعفر باشد و مؤید این احتمال شجره نامه‌ی ایشان است و همچنین بنا بر تحقیق شیخ مفید، امامزاده یعقوب علیه السلام از اولاد بلافصل امام موسی بن جعفر علیه السلام است.^۵ برخی از افراد، ایشان را از احفاد و نوادگان حضرت امام جعفر صادق علیه السلام دانسته‌اند.

هدف از هجرت امامزاده یعقوب علیه السلام از مدینه به ایران

شیخ ابوسعید خارزی در کتاب «بحراللقاب» نقل کرده: «هنگامی که خبر شهادت امام رضا علیه السلام به مدینه رسید، لشگری به همراه جمعی از سادات به سر لشگری حضرت زید علیه السلام برای قتل عباسیان راهی بصره شدند که در راه، حضرت حضرت زید علیه السلام را دستگیر کرده و به دستور مأمون به شهادت رسانیدند.

آنجا نصب فرمود و به طرف طارم حرکت نمود.

جنگ حضرت با حاکم طارم

ابوالمعالی فرماندار طارم چون خبر شکست رستم را شنید قشونی را جمع آوری کرد و راه را بر حضرت بست. حضرت پس از جنگی که میان دو لشکر صورت گرفت آن را شکست داد.

حضرت امامزاده یعقوب علیه السلام به مدت یک ماه در طارم توقف نموده و تمام طارم تحت تصرف حضرت درآمد. اهالی طارم شیعه و از تمام اطراف به خدمت آن حضرت شرفیاب شدند و اسلام اختیار کردند.^۶

حرکت حضرت به طرف ابهر^۷

در کتاب تاریخ حالات سید جلال اشرف از شیخ ابوسعید خوارزمی نقل می‌کند: « چون حضرت روی مبارک خود را به راه ابهر رو نهاد از راه چرگر به طرف قهود رود که نام قدیمی صائین قلعه بود حرکت کرد. در بین راه صد نفر جوانان به جهت یاری لشکر

از جمله ساداتی که از مدینه حرکت کرده بود، حضرت امامزاده یعقوب علیه السلام بود که ایشان راهی بغداد شدند و از آنجا به طرف قم حرکت نمودند. وجود حضرت در قم باعث شد که کم کم سادات به دور ایشان جمع شده و تعداد زیادی با ایشان بیعت نمودند. حضرت لشکری در حدود ۴۰۰ نفر از این افراد جمع آوری نمودند و از قم به طرف رودبار (گیلان) حرکت کردند. چون به موجب تواریخ، رودبار از سرحدات مسلمان‌ها بود و اکثر آن‌ها مسلمان نشده بودند، نزدیک پل منجیل که رسیدند پادشاه آن‌ها رستم بن سیامک نمودار شد و مانع حرکت حضرت شدند.»

جنگ حضرت با مخالفین

وقتی رستم بن سیامک راه را بر حضرت بست، حضرت آن را به دین اسلام فرا خواند. بعد از قبول نکردن اسلام، جنگ آغاز گردید. حضرت امامزاده یعقوب علیه السلام وی را به هلاکت رسانید. حضرت نایب خود را در

حضرت به آن پیوستند.

در مزرعه مشکین که در حال حاضر جزو مزرعه صائین قلعه است و وقف بر آن حضرت است، لشگری منسجم گردآوری و در آنجا خیمه و خرگاه بر پا کردند. گویند هر قریه که خبردار شدند به یاری حضرت آمدند. در این زمان حاکم حصار ارمی (از بخش قیدار) به نام نعمان یکی صاحب منصبان خود را به نام عمر باقی (عمر بلاغی) با لشگری به مقابله با لشکر میان حضرت فرستاد و طی جنگی که در منطقه صورت گرفت عمر باقی به هلاکت رسید و در محلی به نام عمر قلاغی که در مسیر امامزاده یعقوب علیه السلام است، دفن شده است و امروزه هر کس از زوار که از آنجا عبور می کند بر او سنگ می اندازد و لعنت بر او می کند. بعد از هلاکت عمر باقی، لشگر وی گریختند.^۸

آمدن امامزاده یحیی علیه السلام از مدینه جهت یاری حضرت امامزاده یعقوب علیه السلام

امامزاده یحیی علیه السلام که قبر مطهرشان

در صائین قلعه است بعد از ورود به ایران، جهت کمک به حضرت امامزاده یعقوب علیه السلام لشگری جمع کردند. طی جنگی که با نعمان صورت گرفت، لشکر نعمان شکست خورده و نعمان نیز به طرف قزوین گریخت.

امامزاده یحیی علیه السلام با لشگری در حدود ۱۰ هزار نفر به طرف قزوین حرکت کردند و در منطقه سیاه دیون که اکنون معروف به تاکستان است رسیدند و خبر از نعمان گرفتند و گفتند که چهل هزار نفر جمع کرده و در بیرون قزوین خیمه بر پا کرده و میل جنگ دارد. طی نامه ای که امامزاده یحیی علیه السلام به امامزاده یعقوب علیه السلام فرستادند، حضرت یعقوب علیه السلام با سپاهی به لشکر امامزاده یحیی علیه السلام پیوستند و هر دو لشکر به طرف قزوین روانه شدند و چون نزدیک لشکر نعمان در دو فرسخی قزوین رسیدند، خیمه و خرگاه برپا نمودند.^۹

طی جنگی که در روز چهارم صورت گرفت، لشکر نعمان شکست خورد و نعمان به دست امامزاده یعقوب علیه السلام

کشته شد. حضرت، نایب خود را در آنجا تعیین کردند و خود ایشان به صائین قلعه مراجعه نمودند.

عزیمت حضرت امامزاده یعقوب علیه السلام به طرف قیدار پیغمبر علیه السلام

روز دوشنبه بیستم رجب حضرت یعقوب علیه السلام روانه شهر قیدار شدند. چون وردان نهروانی در جنگی که با امامزاده یعقوب علیه السلام انجام داد و شکست خورده بود به طرف قیدار فرار کرده بود و در آنجا از پادشاه همدان یاری طلبیده بود و با قشونی که پادشاه همدان به او داده بود و همچنین لشکری که خودش جمع کرده بود در نزدیکی قیدار در طرف سجاس خیمه برپا نموده بود.

امامزاده با لشکری وارد قیدار شدند و طی جنگی که در چند روز صورت گرفت حضرت امامزاده یعقوب علیه السلام وردان نهروانی را شکست دادند و در حدود ۵۰۰ نفر از افراد لشکر امامزاده به شهادت رسیدند. حضرت بر آن شهدا در قیدار پیغمبر علیه السلام نماز خواندن

و آنها را دفن نمودند^{۱۰}.

حرکت امامزاده یعقوب علیه السلام به طرف خراسان

لازم به ذکر است که حضرت یعقوب علیه السلام قبل از حرکت به خراسان، یکی از فرماندهان خود را به نام شاهزاده اسماعیل علیه السلام که قبر شریف ایشان در سناط ابهر قرار دارد را به عنوان نایب خویش در ابهر گماردند.

در «تاریخ ابن صباغ مالکی» آمده است: «چون حضرت یعقوب علیه السلام جهت زیارت قبر شریف برادر بزرگوارشان حضرت امام رضا علیه السلام به سمت خراسان عزیمت نمودند، در گرگان برخوردی با یکی از فرماندهان خلیفه به نام طلحه داشت که راه را بر حضرت بسته بود. در نتیجه جنگی که بین دو سپاه صورت گرفت، حضرت بر او غلبه یافتند و بعد وارد خراسان شدند. حضرت بعد از زیارت قبر مطهر امام رضا علیه السلام از حاکم تبریز نامه‌ای دریافت کرده که در آن نامه به حضرت یعقوب علیه السلام نوشته شده بود که با خلیفه

وقت (عباسی) بیعت کند و در غیر این صورت خود را آماده جنگ نماید. حضرت برای دعوت به اسلام و مقابله با حاکم کافر تبریز (طارق) خراسان را به قصد تبریز ترک کردند. در شبستر که خیمه و خرگاه حاکم تبریز در آنجا برپا شده بود جنگی بین دو لشکر صورت گرفت. در این جنگ حضرت به اتفاق امامزاده حمزه بن موسی بن جعفر علیه السلام که قبر مطهر ایشان هم اکنون در تبریز است، آماده جنگ شدند. در این جنگ حضرت بر دشمنان چیره شد؛ اما به شهادت رسیدند.^{۱۱}

حرکت حضرت امامزاده یعقوب علیه السلام از تبریز به طرف ابهر

در زمانی که حضرت یعقوب علیه السلام در تبریز بودند یک نفر به نام اشعث شامی از طرف حاکم همدان در ابهر شورش کرده بود و چون امامزاده اسماعیل علیه السلام را مانع اهداف خود دیده بود او را در مسجد به دست نصر بن سیار به شهادت رسانده بود. چون این خبر به حضرت یعقوب علیه السلام در تبریز رسید،

حضرت قشونی جمع آوری نموده و به سمت ابهر حرکت کردند و در حدود شهر خرم دره (۱۰ کیلومتری ابهر) با لشکر کفر مصادف شده و جنگی بین آنها صورت گرفت.

در این جنگ حضرت امامزاده یحیی علیه السلام که سردار لشکر آن حضرت بود به شهادت رسیدند و در اثر این فاجعه حضرت یعقوب علیه السلام بسیار متأثر شدند؛ ولی دست از جنگ برنداشتند. این جنگ سه روز به طول انجامید و در روز چهارم هر دو لشکر دست از جنگ کشیدند و حضرت مراسم تعزیت و تدفین را نسبت به امامزاده یحیی علیه السلام به جا آوردند.

لشکر حضرت در مزرعه مشکین خیمه زده و دوباره جنگ با اشعث شامی آغاز گردید و این نبرد سه روز ادامه داشت و در روز چهارم حضرت امامزاده یعقوب، به دست قشون آن لعین به شهادت رسیدند. (احتمالاً به دست جارود بن بکر به شهادت رسیدند) پیکر مطهر آن حضرت در یک کیلومتری مزرعه شکین که تپه سرسبز

و حرم و چراگاه آهوان بود دفن گردیدند^{۱۲}.

بنای قبلی حرم مطهر حضرت امامزاده یعقوب علیه السلام

بنای امامزاده دارای پلان مربع مستطیل بوده است. طول آن ۲۰ متر و عرض آن ۱۲/۵ متر و دارای ۷ فضای هشتی مشخص بوده است. ابتدا فضای هشتی که ۵/۱۵ متر طول و ۳/۵ عرض و در طرفین آن دو اتاق به طور قرینه قرار گرفته بوده است. در پشت فضای هشتی، بقعه‌ی اصلی قرار می‌گرفت که این بقعه به عنوان هسته اصلی بنا بود. پوشش سقف اتاق آرامگاه از نوع گنبد پنج او هفت گنبد بوده است^{۱۳}.

بنای جدید حرم مطهر

با توجه به اینکه امامزاده یعقوب علیه السلام یکی از اماکن مهم و مقدس در استان زنجان می‌باشد شاهد حضور انبوه زوآر جهت ارادت به این حرم مقدس از اقصی نقاط کشور می‌باشد.

چون بنای قبلی پذیرش زائرین به

صورت گسترده را محدود می‌ساخت و مشکلاتی ایجاد می‌نمود، ضرورت احداث بنای بزرگ تر و با شکوه را در این مکان بیش از پیش نمایان کرد.

بنای جدید حرم مطهر امامزاده یعقوب علیه السلام که شامل عملیات اجرایی فاز اول پروژه می‌باشد در سال ۱۳۷۹ با تخریب بنای قبلی، به همت جمعی از نیکوکاران و علاقه‌مندان و با همکاری اداره کل اوقاف و امور خیریه استان، در مساحت ۱۰۵۰ متر مربع آغاز گردید. این بنا شامل موارد زیر می‌باشد:

حرم مطهر مساحت ۱۰۵ متر مربع دارای گنبد تک پوششی یک جداره از نوع فلزی، با ارتفاع ۲۰ متر و قطر ۷ متر. ورودی حرم شامل سردری با طاق جناغی که در طرفین آن دو مناره به ارتفاع ۲۳/۵ متر قرار گرفته است؛

دارای شبستان مردانه و زنانه در ضلع غربی حرم با ورودی و کفش داری جداگانه هر کدام در مساحتی در حدود ۶۸ متر مربع؛

مسجد حرم مطهر در مساحت ۶۰۰ متر مربع؛

دفتر هیأت امنای، خادمین امامزاده یعقوب علیه السلام در ضلع غربی شبستان مردانه.

نوع مصالح به کار رفته در این بنای عظیم، آجر، سیمان و آهن آلات می باشد و تزئینات این بنا بیش تر آینه کاری است.

زایر سرای حرم مطهر

در این حرم به تعداد ۵۰ زایر سرا بقعه شده است. این زایر سراها در بخش واقع شده است. قسمت اصلی به تعداد ۳۶ زایر سرا در وسط صحن، دارای نمایی شمالی و جنوبی، به صورت اتاق‌هایی پی در پی در کنار هم قرار گرفته‌اند. قسمت فرعی در ضلع غربی امامزاده به تعداد ۱۴ زایر سرا با نمایی فقط شمالی قرار دارند.

ضریح حرم مطهر

ضریح فعلی امامزاده یعقوب علیه السلام بسیار زیبا و جالب است که در بنای جدید بر روی قبر امامزاده، به جای ضریح قبلی نصب شده است.

طول ضریح ۴ متر و عرض آن ۳ متر و ارتفاع آن ۲/۶۰ متر می باشد. جنس این ضریح از فلز روی، آهن گالوانیزه، بوکسیت و نقره می باشد. در قسمت بالای ضریح، دور تا دور از روکش آب طلا، استفاده شده که زیبایی آن را دو چندان نموده است. در مرکز این بخش آیات قرآن کریم در زمینه‌ای آبی رنگ نوشته شده و حاشیه جالبی را به وجود آورده است.

این ضریح در سال ۱۳۸۳ توسط فردی خیر از اهالی صائین قلعه به نام حاج علی اکبر معینی و به همت هیأت امنای امامزاده یعقوب علیه السلام اهدا و نصب شده است.

موقوفات

موقوفات امامزاده یعقوب علیه السلام بیش تر به صورت املاک وقفی، زمین‌های زراعی می باشند. مساحت املاک وقفی زراعی آن در حدود ۲۰۰ هکتار می باشد.

اکثر این زمین‌ها به شکل دیم زار، به صورت اجاره به افراد مختلف

واگذار می‌شود و آن‌ها با کشت دیمی محصولات مانند: گندم و غیره، مبلغی را به عنوان اجاره بها به هیأت امنای امامزاده یعقوب علیه السلام یا اوقاف پرداخت می‌نمایند. بخشی از زمین‌های مذکور زیر کشت باغ انگور قرار گرفته است که از آب چشمه امامزاده یعقوب علیه السلام آبیاری می‌گردد. لازم به ذکر است که مساحت آن بسیار اندک می‌باشد.

استشهاد نامه

متن استشهاد نامه به شرح ذیل می‌باشد:

(هو علی کل شیء شهید) اما بعد الحمد و الصلوه غرض از تحریر این کلمات و اضحہ البینات حامل این صحفه واضحه الدلاله کربلائی شیخ علی ابن مرحوم شیخ ندر و شیخ رضا و شیخ صالح خادم و متولیان بقاع امام زاده التعظیم و التکریم امامزاده یحیی و امامزاده یعقوب و امام زاده عبدالله اولاد جناب امام موسی کاظم علیه و علی آباهه و اولاده الطاهره الف تحیه و الثناء استعلام و استخبار می‌نماید از

فضلاء ذوی الاحترام و ساده الکرام و صلحاء و راساء متصدیون خالصه سلطانی و کافه مومنین که هر که علیم و خبیر بوده که مزرعه موسومه بشکین در جوار قریه صائقلعه است که بقعه امامزاده یعقوب علیه السلام در آن مزرعه واقع است در تحت تصرف متولیان مذکور بوده از زمان سلاطین سلف الی الان احدی دخل در مزرعه نکرده و فرامین مربوطه که ید موسوی الیه می‌باشد همیشه عزت و احترام بقعه متبرکه اهل مذهب بوده و هیچ گونه مزاحم خادمان مذکور نگردیده‌اند که به فراغ بال در مزرعه زراعت نموده، صرف بقای عیال گذرانیده و دعا گویی حافظ شریعت غرا بوده‌اند و متسدعی است آنچه از کم و کیف مطلع باشند در حاشیه این صفحه قلمی و مهور نماید.

والسلام علی من اتبع الهدی و ادا الشهداء. فی شهر ذی الحججه الحرام ۱۲۲۸ هجری ۱۴

پی نوشت

۱. کارشناس ارشد باستان شناسی و مدرس دانشگاه
۲. نزهه القلوب، ص ۹۰.
۳. همان، ص ۱۷۳.
۴. جغرافیای تاریخی سرزمین خلافت شرقی، ص ۲۴۰.
۵. تذکره جامع الانساب، ص ۱۲۹.
۶. همان، ص ۵۸-۵۶.
۷. یکی از شهرهای استان زنجان.
۸. تذکره الانساب، ص ۶۱-۵۸.
۹. تذکره الانساب، ص ۷۵-۷۴.
۱۰. تذکره الانساب، ص ۱۰۸-۱۰۴.
۱۱. تذکره الانساب، ص ۱۲۹-۱۲۴.
۱۲. تذکره الانساب، ص ۱۲۹-۱۲۴.
۱۳. بناهای آرامگاهی استان زنجان، ص ۲۰۱.
۱۴. تذکره الانساب، ص ۱۳۱-۱۳۰.